

รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

THE MODEL OF WELL-BEING PROMOTION AND SOCIAL LEARNING ACCORDING TO BUDDHISM IN LAMPHUN PROVINCE

พระมหาไกรสร โชติปัญโญ*

Phramahakraisorn Sotipanyo

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อหารูปแบบเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน และวัตถุประสงค์รอง 2 ประการ คือ 1) เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภายใต้การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดลำพูน 2) เพื่อพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน โดยศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อการเชื่อมโยงความรู้ บุคลากร การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคม โดยศึกษาภาคสนามจากการลงมือปฏิบัติการขับเคลื่อนกิจกรรม ภายใต้โครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ซึ่งมีรูปแบบการถอดชุดความรู้ ลักษณะการประชุมกลุ่มย่อย ร่วมกับพระสงฆ์ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระนักพัฒนา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แกนนำชุมชน องค์การ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มีกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการกับเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ในสังคม

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายจังหวัดลำพูน ในการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะเพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบและปัจจัยที่ทำให้เกิดแนวทางการพัฒนา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เป็นศูนย์ประสานงานการดำเนินงาน อาศัยเครือข่ายต่างๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำพูนได้ร่วมมือการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะ และได้ชุมชนต้นแบบแต่ละอำเภอ ในการเป็นตัวอย่างและสร้างเครือข่ายแต่ละชุมชน ซึ่งได้บูรณาการกับนโยบายจังหวัดลำพูน และนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนแผนงาน 5 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างศาสนทายาทแกนนำพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างเครือข่ายเสริมสร้างสุขภาวะ และยุทธศาสตร์ที่ 4 การวิจัยพัฒนาและติดตามประเมินผล เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูนให้เข้มแข็งต่อไป

* นักวิจัยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

คำสำคัญ: สุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา, คีล 5, การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ

ABSTRACT

This research 'The Natural Resource Conservation by the Buddhist Integrated Approach: Case Study on the Traditional White Elephant Parade in the Li River Basin, Lamphun Province' aims to study the process of conserving the natural resources of the Buddhists in Li Basin's area, to investigate the restoration process of Traditional White Elephant Parade and to explore the network strengthening for the natural resources conservation in the Li Basin's area by the Buddhist integrated approach. The research was conducted by the qualitative research method with the field data and presented by the descriptive method. The results revealed that the process of conserving the natural resources of the Buddhists in the Li River Basin– they thought that the environment is what surrounds them naturally. At present, natural resources and environment have been destroyed by human beings and fall into crisis. Regarding the Buddha, he was born, achieved enlightenment, passed away and preached His doctrines in the forest. The Buddha's disciples were also living in the forest as well, therefore, it is said that they had always been associated with nature and the environment.

The restoration process of the Traditional White Elephant Parade with its form and essence, it is a ceremony of bamboo woven elephant parade decorated by white color. It is represented as the elephant named Paccaya Nagendara of the Bodhisatta Vessantara. If drought occurs and the rainy season does not take place as it should be, people will perform the Rain-Making Rites and the white elephant procession can link the power of the people in the watershed as well. The local people have a collaborative space, they can create the power to deal with problems and seek ways to preserve their forests. The strengthening of the natural resource conservation network of the Li River basin, by the Buddhist integrated approach; it is a collaborative grouping of natural resources management by performing the prolong life ceremony towards forest and rivers, offering sacrifices to spirits of water. This the white elephant procession is implied for the management of nature and the environment through Buddhist teachings in order to recognize the value of nature and the way to utilize and preserving the natural environment to remain incessantly.

Keywords: Well-being according to Buddhism, the Five Precepts, Participatory Action

บทนำ

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 2493 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของผู้คนและสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง (Drastically Change) ภายใต้การประกาศกระบวนทัศน์ใหม่ที่ว่าด้วยการพัฒนาไปสู่ความ

ทันสมัย (Modernization) อันเป็นวาระที่ประเทศมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของโลกในช่วงเวลานั้น ต้องการให้โลกดำเนินไปภายใต้วิถีเดียวกัน นั่นคือการพัฒนาสังคมภายใต้ระบอบเศรษฐกิจทุนนิยม (Capitalism) ด้วยเส้นทางของอุตสาหกรรมนิยม (Industrialism) การพัฒนาไปสู่การเป็นสังคมเมือง¹ และเป็นที่ยอมรับว่า แนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายด้านลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างและสถาบันทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งขึ้น ระดับการศึกษาของคนในสังคมสูงขึ้น รายได้ค่าตอบแทนสูงขึ้น การครองชีพที่ดีขึ้น เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่าโรงพยาบาลทั่วไปมีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับจำนวนผู้ป่วยที่นับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นทวีคูณ เช่น โรงพยาบาลบ้าบัตจิต มีแพทย์และบุคลากรแพทย์เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากอดีต มีเตียงรองรับผู้ป่วยมากขึ้น แต่ผู้ป่วยกลับล้นโรงพยาบาลยังไม่นับรวมผู้ที่ไม่ยอมรับว่าตนเองเป็นผู้ป่วยและไม่สามารถเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในอีกด้านหนึ่งของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเป็นสาเหตุของการส่งผลกระทบต่อสุขภาวะในด้านมิติทางร่างกายและจิตใจแบบแยกส่วน²

ปัจจุบันการแพทย์ตะวันตกในปัจจุบันเห็นสอดคล้องกับแพทย์ตะวันออกที่เชื่อมั่นว่าสุขภาพและโรคไม่ได้เกิดมาจากความผิดปกติของสารเคมีและสรีระวิทยาภายในเซลล์เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับภาวะจิตใจด้วย จากการศึกษาค้นคว้าการทำงานของระบบปกป้องร่างกาย พบว่า ร่างกายมีเซลล์ส่งต่อความรู้สึกลงไปยังสมอง จึงมีผลกับอารมณ์นอกเหนือจากผลต่อระบบภูมิคุ้มกันระบบประสาทและระบบต่อไทรอยด์ของร่างกาย ในทางกลับกันไม่ว่าจะคิดหรือรู้สึกอย่างไรจะมีผลต่อระบบป้องกันดังกล่าว และแน่นอนมีผลต่อสุขภาพของคนเรา แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมเชื่อว่า กาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณเชื่อมโยงกันอย่างมีนัยยะสำคัญ เพราะปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกร่างกายมีอิทธิพลต่อการเกิดโรคหรือสุขภาวะ การให้ความเอาใจใส่แก่สุขภาพกายแต่เพียงด้านเดียวจึงเท่ากับได้เพียงส่วนเดียวและเป็นเพียงส่วนน้อยในการสร้างเสริมสุขภาวะ³ แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะแบบองค์รวม (Holistic Well-being) นับเป็นมิติใหม่ของแนวคิดในการส่งเสริมสุขภาพของบุคคล ครอบครัว และสังคม แบบครอบคลุมทุกมิติที่นำไปสู่สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคมและจิตวิญญาณ⁴ ทั้งนี้เนื่องจากการประเมินสุขภาวะของคนไทยที่เป็นผลลัพธ์จากการพัฒนาระบบบริการสุขภาพตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่า ประชากรไทยยังเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆ เพิ่มมากขึ้นทั้งๆ ที่อัตราส่วนบุคลากรทางการแพทย์ต่อประชากรดีขึ้น ยาและเวชภัณฑ์ได้รับการพัฒนามีประสิทธิภาพสำหรับการเจ็บป่วยแทบทุกโรคอย่างพอเพียง ประชาชนสามารถเข้าถึงสถานบริการได้อย่างสะดวกรวดเร็วขึ้น แม้ว่าปัจจัยต่างๆ จะได้รับการพัฒนาให้สูงขึ้น แต่เป็นการพัฒนาที่สืบทอดแนวคิดจากทฤษฎีเก่าทางการแพทย์ เป็นการแพทย์ที่ยึดถือเรื่องโรคเป็นหลัก หรือเรียกสั้นๆ ว่า ทฤษฎีโรค สุขภาพองค์รวมเป็นแนวคิดทฤษฎีใหม่ทางการแพทย์ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพเป็นหลัก ซึ่งอาจเรียกสั้นๆ ว่า "ทฤษฎีสุขภาพ" มีความเห็นว่าโรคมิได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว โรคแต่ละโรคนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ มีหลายองค์ประกอบเข้ามาเกี่ยวข้อง และองค์ประกอบเหล่านั้นมิได้มีแค่

¹ อรรถวิทย์ งามวิทย์, การพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: 2551), หน้า 23

² ชื่นฤทัย กาญจนจิตรา และคณะ, สุขภาพคนไทย, (กรุงเทพมหานคร: 2554), หน้า 9

³ พระไพศาล วิสาโล, สุขภาวะองค์รวมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: 2550), หน้า 23

⁴ พิสมัย จันทวิมล, นิยามศัพท์ส่งเสริมสุขภาพฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2541, (กรุงเทพมหานคร :2541), หน้า 12

องค์ประกอบทางกายภาพเท่านั้น มักมีองค์ประกอบทางด้านจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ในทฤษฎีสภาพมีเรื่องโรครวมอยู่ด้วย การพัฒนาสุขภาพตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ไม่ได้ปฏิเสธทฤษฎีเก่า แต่รวมทฤษฎีเก่าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีใหม่ซึ่งมีกรอบใหญ่กว่าการกำหนดสุขภาพ สิ่งแวดล้อมเป็นฐานใหญ่กว่าสังคม กายของปัจเจกบุคคลเล็กกว่าสังคม จิตนั้นอยู่สูงสุดและมีอิทธิพลกระทบกาย สังคม และสิ่งแวดล้อม⁵ ซึ่งในพุทธศาสนามีได้ให้ความสำคัญกับการเจ็บป่วยที่ร่างกายแต่เพียงอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณเป็นอันดับแรก ดังคำกล่าวที่ว่า "จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว" (มโน บุพบัง คมา ธรรมมา มโน เสจฐา มโน มายา) ดังนั้นในกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพขององค์กรรวมวิถีพุทธจึงมุ่งที่การรักษากาย จิต สังคม และจิตวิญญาณอย่างองค์รวม

จึงกล่าวได้ว่า แหล่งความรู้อันยิ่งใหญ่ที่ได้บันทึกข้อค้นพบเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์แบบองค์รวมพร้อมทั้งรวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของสภาวะทางจิตและพฤติกรรมของมนุษย์ไว้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางนั้นก็คือพุทธธรรม อันเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอาศัยความวิริยอุตสาหะอย่างยิ่งยวดจนได้ค้นพบความจริงสูงสุดเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติและความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งคำสอนมุ่งอธิบายถึงกระบวนการต่าง ๆ ของชีวิตและจิตใจมนุษย์อย่างละเอียด และวิธีการในการแก้ไขปัญหาสภาพจิตใจของมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน นั่นก็คือพระพุทธศาสนามีได้เป็นเพียงแต่หลักการหรือทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังวางรากฐานอยู่กับการปฏิบัติที่สามารถก่อให้เกิดผลที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและยกระดับจิตใจของบุคคลได้ในหลากหลายมิติ พุทธธรรมจึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาธรรมชาติของจิตใจมนุษย์จากหลักทางพระพุทธศาสนา เช่น สังคหะวัตถุ 4 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ เป็นต้น อันเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ การวิเคราะห์จิตใจของมนุษย์ไว้อย่างละเอียด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบุคคลสามารถจัดการกับชีวิตที่ดำเนินอยู่แต่ละวันในครอบครัวและสังคม ส่งผลต่อการส่งเสริมพัฒนาสุขภาพขององค์กรอย่างยั่งยืน จึงกล่าวได้ว่า หลักพุทธธรรมเป็นมิติใหม่ในสังคมปัจจุบันที่สามารถส่งเสริมสุขภาพขององค์กรรวมของสังคมและครอบครัว แต่ปัจจัยสำคัญในการนำเอาหลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาพขององค์กรรวมได้นั้น ก็อาศัยองค์ความรู้ของคนในครอบครัวและสังคม ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จริงใจและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล หรือเรียกว่า "วิถีพุทธ" จึงจะเห็นได้ว่าสังคมไทยนั้นมีการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน โดยเป็นสถาบันหลัก และเอกลักษณ์ของชนชาติไทย เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลานาน ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา นั้นมุ่งส่งเสริมให้มีการคิดอย่างมีเหตุผลและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้น ความเป็นสำคัญของการพัฒนาพฤติกรรมทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมจึงมีหลักการที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก สุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้ใดมีสุขภาพสมบูรณ์ สามารถควบคุมร่างกายและจิตใจได้เป็นอย่างดี จิตทำหน้าที่ควบคุมและสั่งการงานทุกอย่างของร่างกายให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข พระพุทธศาสนามีหลักศีล 5 ที่เรียกว่า เบญจศีล เป็นแนวทางเบื้องต้นเพื่อมีคุณธรรมจึงจะสามารถขัดเกลานิสัยใจคอให้มนุษย์มีความประณีตยิ่งขึ้นมีความประพฤติ และการกระทำที่ดีงามรู้จักยับยั้งชั่งใจ จะกระทำ จะพูด จะคิด ก็ต้องไตร่ตรองให้รอบคอบดีเสียก่อน ถ้าสังคมขาดการควบคุมด้วยศีล ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นด้วยกายบ้าง ทางทรัพย์สินบ้าง มนุษย์จะรู้สึกหวาดหวั่นสะพรึงกลัวไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

⁵ ประเวศ วะสี, การพัฒนาสุขภาพองค์รวม, (กรุงเทพมหานคร: 2547), หน้า 15.

ถ้าสังคมควบคุมด้วยศีลไม่ประทุษร้ายด้วยกัน ด้วยกาย วาจา สังคมจะมีแต่ความสันติภาพ ด้วยเหตุนี้ ศีล แปลว่า ปกติ เย็น ระเบียบวินัย เป็นต้น กล่าวคือผู้มีศีลต้องมีกายวาจาและใจเย็นสบายไม่เร่าร้อนด้วย ราคะ โทสะ และโมหะ เป็นผู้มีกายสุจริตและมโนสุจริต ศีล 5 จึงเป็นข้อปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อสังคมและแก่ผู้ที่รักษา ด้วย การขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ภายใต้นโยบายของรัฐบาลและนโยบายของคณะสงฆ์ไทย นั้นจึงเป็นโครงการที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมด้านสุขภาวะของคนในชุมชน ปัจจัยสำคัญของการขับเคลื่อนและส่งเสริมให้ชุมชนได้นำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะศีล 5 เข้าไปสู่การดำรงชีวิตได้นั้นจำเป็นอย่าง ยิ่งที่บุคลากรทางพระพุทธศาสนาจะเป็นผู้ขับเคลื่อนและส่งเสริม นั่นคือพระสงฆ์ ผู้เป็นบุคลากรสำคัญในการ เป็นแกนนำการขับเคลื่อนส่งเสริมและเผยแผ่ธรรมเพื่อให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักและนำหลักพุทธธรรมสู่ การประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตด้านสุขภาวะของคนในชุมชน บทบาทของคณะสงฆ์นับเป็นปัจจัยสำคัญของการ ส่งเสริมสร้างสุขภาวะและกาเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงสนใจรูปแบบการเสริมสร้างสุข ภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการ ขับเคลื่อนชุมชนได้รักษาศีล 5 และพัฒนามาบทบาทของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการ เรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูนต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

วัตถุประสงค์หลัก

1. เพื่อหารูปแบบเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

วัตถุประสงค์รอง

1. เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาภายใต้การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 จังหวัดลำพูน
2. เพื่อพัฒนามาบทบาทของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะ และการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการศึกษาวิจัย

เป็นการศึกษาวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการและ กิจกรรมต่างๆ ได้แก่ โครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการชวนคนนอนวัด กิจกรรมตลาดนัดศีล 5 และกิจกรรมสัมมนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรูปแบบการถอดชุดความรู้ลักษณะการประชุมกลุ่มย่อย ร่วมกับพระสงฆ์ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระนักพัฒนา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แกนนำชุมชน องค์การ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มีกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการ กับเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ในสังคม การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะต่อชุมชน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลหลัก

ศึกษาวิจัยในพื้นที่จังหวัดลำปาง ประกอบด้วย 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอบ้านธิ และอำเภอแม่ทา โดยมี พระสงฆ์ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระนักพัฒนา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แกนนำชุมชน องค์การ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำปาง มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ การเตรียมตัวผู้ศึกษาวิจัยเองเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากผู้ศึกษาวิจัยเป็นเครื่องมือในการศึกษา จึงต้องมีการพัฒนาทักษะในการทำงานภาคสนาม ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้เทคนิค 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ในการดำเนินงานวิจัย โดยได้กำหนดกรอบใหญ่ๆ ของการสังเกต ได้แก่ วัตถุประสงค์ วิธีการ กลุ่มเป้าหมาย และผลดำเนินการเป็นต้น 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์ในกรณีที่ได้ข้อมูลไม่เพียงพอ จากการเข้าร่วมกิจกรรม หรือสนทนากลุ่มย่อย หรือกิจกรรมที่ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าร่วมได้ การสัมภาษณ์จึงขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และเทคนิคของผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เพียงพอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และ 3) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์กับการกระทำและการวางแผนกิจกรรม และมีการตรวจสอบข้อมูลในระหว่างการเก็บข้อมูลโดยใช้กระบวนการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือครอบคลุมตามประเด็นของวัตถุประสงค์การศึกษารายละเอียด อีกประการหนึ่งการมีความคุ้นเคยในชุมชนที่ศึกษา จึงเป็นข้อได้เปรียบในการย่นระยะเวลาการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

4. การรวบรวมข้อมูล

4.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (documentary study) เป็นการเก็บข้อมูลในลักษณะข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) จากหนังสือและเอกสารงานวิชาการต่างๆ ทั้งที่เป็นหนังสือ และสื่อสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ งานเขียนทางวิชาการ บทความทางวิชาการ ตลอดจนหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ ในการนี้ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยง หรือที่มีส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระ และกรอบแนวคิดในการวิจัย และเป็นข้อมูลที่มีส่วนสัมพันธ์กับบทสัมภาษณ์

4.2 การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างโดยคำถามที่จะใช้จะเป็นเพียงแนวทางในการสัมภาษณ์ ในการตอบโดยข้อมูลที่ได้อาจเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ทั้งหมดทำให้ทราบภาพสะท้อนข้อเท็จจริงตามกรอบแนวคิด โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้วิจัย เริ่มต้นด้วยการนัดหมาย วัน เวลา สถานที่ที่จะสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องมือในการบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึก และอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาล้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

4.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยแกนนำพระสงฆ์ และแกนนำชุมชน ในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการให้แนวทางการประยุกต์ใช้ของแต่ละพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงและการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

5.2 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ เชิงทฤษฎี

5.3 การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ทางวิชาการ มาสร้างเป็นบทสรุปร่วมกับข้อมูลที่เชื่อถือได้อีกครั้งหนึ่ง โดยเน้นความเชื่อมโยง เพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมและตรงต่อข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน" นั้นได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นสถานการณ์ด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และประชาชน ประเด็นกระบวนการและกิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และ ประเด็นการวิเคราะห์การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงสรุปผลการศึกษาในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. สถานการณ์ด้านสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ และประชาชน

จังหวัดลำพูนได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมด้านการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ระหว่างหน่วยงานองค์กรภาครัฐเอกชน คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน และคนในชุมชน ซึ่งได้นำประเด็นของการส่งเสริมสุขภาวะองค์ความเป็นนโยบายการพัฒนาระดับจังหวัด และคณะสงฆ์ได้ผนึกกำลังแกนพระสงฆ์นำโดยประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ใน 8 อำเภอ ของจังหวัดลำพูน ได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมด้านสุขภาวะของคนในชุมชน การขับเคลื่อนด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของ

พระสงฆ์และประชาชน ได้ขับเคลื่อนภายใต้ศูนย์ประสานงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ที่ได้จัดกิจกรรมประชุมเสวนาเพื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ด้านสุขภาวะ ซึ่งคณะสงฆ์และแกนนำชุมชนได้วิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย อุปสรรค และโอกาส การขับเคลื่อนกิจกรรม ซึ่งได้ข้อมูลภาพรวมถึงปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อน ได้แก่ บุคลากร (พระสงฆ์แกนนำ) มีจำนวนน้อย งบประมาณจำนวนน้อย การมีส่วนร่วมของเครือข่าย ความร่วมมือของคณะสงฆ์ทั้งจังหวัด และขาดองค์ความรู้ ทั้งยังได้ฐานข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาวะของพระสงฆ์เชิงคุณภาพด้านสุขภาพกาย ที่พระสงฆ์จำนวนมากประสบปัญหาจึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและหาแนวทางร่วมกัน

2. ประเด็นกระบวนการและกิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ร่วมกับคณะสงฆ์และเครือข่ายการเสริมสร้างสุขภาวะ จังหวัดลำพูน ได้จัดโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพพระสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน เพื่อทบทวนความรู้ความสามารถประสบการณ์ แนวความคิด ทศนคติ และมีความริเริ่มสร้างสรรค์ในการบริหารงานกิจการของคณะสงฆ์ เพื่อวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และแนวทางในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของคณะสงฆ์ เพื่อศึกษาข้อมูลด้านสุขภาวะของพระสงฆ์เชิงปริมาณและคุณภาพ และเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพพระสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา และจัดโครงการโครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ระยะที่ 5 ภายใต้การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน และกิจกรรมสานเสวนากลุ่มย่อย เพื่อขับเคลื่อนด้านการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

จึงได้พัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และแกนนำชุมชนด้านการดูแลสุขภาพ การบูรณาการด้านนโยบายของจังหวัดลำพูนสู่การเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน จึงทำให้แกนนำพระสงฆ์และแกนนำชุมชนต้ององค์ความรู้ด้านสมัชชาสุขภาพในสังคมไทยที่พระสงฆ์และชุมชนควรนำสิทธิทางสุขภาพในการขับเคลื่อนกิจกรรมบทบาทพระสงฆ์และการสร้างเครือข่ายจังหวัดลำพูน ที่พยายามทำงานกับหน่วยงาน องค์กร และเครือข่ายต่างๆ เพื่อระดมความคิดและพลังการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้ร่วมมือกับเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำพูน เครือข่ายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เครือข่ายพระนิสิตจิตอาสา เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายสถาบันวิจัยหรือศูนย์ (สกว.) เครือข่ายแกนนำชุมชนด้านสุขภาวะจังหวัดลำพูน เครือข่ายเหล่านี้ได้ประสานงานกับวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

การขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดการยกระดับของพระสงฆ์จังหวัดลำพูนในประเด็นของการสร้างแกนนำเพื่อขยายเครือข่ายการพัฒนา การบูรณาการนโยบายคณะสงฆ์ในการดำเนินงานกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน การมีส่วนร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย และการสร้างศาสนทายาทพระสงฆ์นักพัฒนา การขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมต่างๆ ในการศึกษาวิจัย ทำให้เกิดชุมชนตัวอย่างของการ

เสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา 8 ชุมชน/อำเภอ ในจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีนวัตกรรมเพื่อการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสู่การดำเนินงาน และดำเนินการขยายกิจกรรมสู่การปฏิบัติในแต่ละชุมชนตำบลอุโมงค์

กระบวนการดำเนินงานในการศึกษาวิจัยของการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้นำหลักพุทธธรรมบูรณาการกับการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม ซึ่งเกิดผลลัพธ์ต่อการยกระดับการขับเคลื่อนของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่าย จึงเกิด 5 ยุทธศาสตร์การพัฒนาได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างศาสนทายาทแกนนำพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างเครือข่ายเสริมสร้างสุขภาวะ และยุทธศาสตร์ที่ 4 การวิจัยพัฒนาและติดตามประเมินผล เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูนให้เข้มแข็งต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน ได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายจังหวัดลำพูน ในการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะเพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบและปัจจัยที่ทำให้เกิดแนวทางการพัฒนา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน เป็นศูนย์ประสานงานการดำเนินงาน อาศัยเครือข่ายต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำพูนได้ร่วมมือการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะ และได้ชุมชนต้นแบบแต่ละอำเภอ ในการเป็นตัวอย่างและสร้างเครือข่ายแต่ละชุมชน ซึ่งได้บูรณาการกับนโยบายจังหวัดลำพูน และนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนแผนงาน 5 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างศาสนทายาทแกนนำพระสงฆ์นักพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างเครือข่ายเสริมสร้างสุขภาวะ และยุทธศาสตร์ที่ 4 การวิจัยพัฒนาและติดตามประเมินผล เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูนให้เข้มแข็งต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1. ควรนำรูปแบบของกระบวนการดำเนินงานคณะสงฆ์และเครือข่าย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้สู่การต่อยอดโดยให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และหาแนวทางร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน
2. การขับเคลื่อนด้านการสุขภาวะของจังหวัดลำพูน จำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์และการนำหลักพุทธธรรมสู่การประยุกต์ใช้ เนื่องจากพระสงฆ์มีศักยภาพในการขับเคลื่อนด้านสุขภาวะที่สมบูรณ์ในการขับเคลื่อนสุขภาวะองค์กรรวม

ข้อเสนอแนะด้านบทบาทพระสงฆ์และเครือข่าย

1. ควรมีกิจกรรมสร้างองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และเครือข่ายร่วมกัน ในประเด็นต่างๆ ที่สอดคล้องกับการส่งเสริมสุขภาวะชุมชน จะทำให้กระบวนการทำงานขับเคลื่อนไปอย่างมีคุณภาพ

2. นโยบายคณะสงฆ์จำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลเชิงลึกจากพระสงฆ์แกนนำและเครือข่าย เพื่อกำหนดทิศทางการทำงาน และการเสริมสร้างสุขภาวะที่มีประสิทธิภาพ
3. บทบาทพระสงฆ์และเครือข่ายไม่จำเป็นต้องขับเคลื่อนด้านสุขภาวะในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะมีส่วนร่วมในเครือข่ายต่าง ๆ ถึงการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน เพื่อส่งผลทางตรงและทางอ้อมต่อการเสริมสร้างสุขภาวะจังหวัดลำปางต่อไป
5. การนำยุทธศาสตร์การทำงานจากการศึกษาวิจัย สู่การต่อยอดและพัฒนาตามแผนงาน เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะบทบาทมหาวิทยาลัยสงฆ์

1. วิทยาลัยสงฆ์ลำปางควรมีการบูรณาการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแต่ละสาขาวิชา เพื่อเป็นการพัฒนาบทบาทของนิสิตต่อการดำเนินกิจกรรมต่อไป
2. วิทยาลัยสงฆ์ลำปางควรจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม เพื่อการเรียนรู้ต่อผู้สนใจด้านสุขภาวะและการประสานงานของภาคีเครือข่ายต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคณะ. สุขภาพคนไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554.
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาสุขภาพองค์รวม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, 2547.
- พิสมัย จันทวิมล. นิยามศัพท์ส่งเสริมสุขภาพฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2541. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทไช้ จำกัด, 2541.
- พระไพศาล วิสาโล. สุขภาวะองค์รวมทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทชุมชนทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์, 2550.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. การพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2551.